

EUZKADI

Iurretako kronikak

Euzko - Izpatingi Andija IDAZKOLEA TA BANAKOLEA Correo, 17, primero Ufuzizkifia 10.001 - Idazkikutza 234'g.		Gran Diario Vasco REDACCIÓN Y ADMINISTRACIÓN Correo, 17, primero Teléf. 10.001 - Apartado de Correos 234
Euzkadi'n geyen irakufften dana	 	El de mayor circulación del Pais Vasco

EUZKADI (1913-1939)

Bizkaitarra aldizkariaren lekukoa hartuta, *Euzkadi* egunkari abertzalea sortu zen Bilbon 1913ko otsailean. Nazionalismoaren barruan *Aberri* eta *Comunión Nacionalista Vasca* arteko zatiketa gertatu zenean, *Euzkadi* azken horren eskuetan geratu zen. 1930etik aurrera, alderdi biak batuta, EAJren ahots nagusia izan zen. 1937ko uztailaren 6an, nazionalak Bilbo konkistatu ondoren, *Euzkadiren* inprimategia falangistek okupatu eta, abertzaleei kenduta, hantxe hasi ziren argitaratzen *El Correo Español*, gero luzaroan *El Correo Español-El Pueblo Vasco* deituko zena, gaur eguneko *El Correo*.

Euzkadi erdaraz zen gehienbat, baina atal batzuk euskaraz zituen. Askotan lehenengo orrian zegoen euskarazko artikulua bat (*Egunekua*), eta barruan beste kolaborazio batzuk: *Euzko abendaren elez*, *Euzko elez*, *Eusko Atala* edo *Euzko Atala*. Euskal atalaren arduraduna *Kirikiño* izan zen hasieratik 1928ra arte. Herrietako berriemaile sare bat sortzea lortu zuen, eta haien maisu eta bultzatzaile izan zen. Bera erretiratu zenean, *Orixek* hartu zuen ardura (1928-1931), eta gero *Lauaxetak* (1931-1937), Imanol Enbeitaren laguntzarekin.

Euskal atala ia egunero agertu zen, baina bi debekualdi luze izan zituen: lehenengoa, Miguel Primo de Riveraren diktaduran (1923ko irailetik 1926ko urrira arte); eta bigarrena, Errepublika denboran Asturiaseko iraultza zela eta (1934ko urritik 1935eko martira bitartean).

Herrietako kroniken autore gehienek ezizena erabiltzen zuten; mesfidantza politikoa-gatik edo bestelako lotsengatik. Iurretatik heldu zaizkigun gaitzizenak hauek dira: *Mauma*, *Txori-eder*, *Bakixa*, *Peru*, *A. D.*, *I. I.*, *Uretabarren*, *Jayuri*, *Urondo* eta *Matsorri*. Bi baino ez dugu identifikatzea lortu: Zirilo Mardaras (*Mauma*) eta Manuel Isasi-Isasmendi (*I. I.*, eta *Uretabarren*).

[GUARDIA DERITXON ETXEA ERRE]¹

Gaur lehenengoz hartzen dot «idazteko hortza», izpar bat edo bi bidaltzeko herri honetatik; Kirikiñok otzarara botaten ez badeustaz.

Gu baserritarrok pozik gagoz eguraldi onak egiten deuskuzalako; bizkor gabilz ira-ekarten, arto eta gaztaina-batzen; txakolinak be egin doguz. A zelako hego -haize epelak!

Lehengo egun baten hasarratu ziran hemen kirten bi, eta berbetan gogait egiten ebenean, harrikada bat emon eutson bata besteari, eta honek, bun!, tiro bat jaurti eutson errebolberraz; halanbeharrez ez eban jo. Biharamonean foralak etorri ziran eske, eta biak eroan ebezan espetxera.

Ostiral goizaldean erre zan *Guardia* deritxon etxe bat, lau bizileku eukazana. Hauts egin zan dana, errediza edo traste guztiak, arto, baba, ira, eta diru mordoren bat be bai. Abeltzariak atara ebezan baina ez danak, behi bat erre zan eta beste bati lepoa erre. Kalte handiak egin jakez bertan bizi diranai. Neure tamala eurai.

MAUMA (Iurretatik)

[HONA ETORRI ETE JAKU PATAKON?]²

Herri honetan jende guztia dago bildurrez dardar, batez be hor Oromiño aldean. Ez da ondino egun asko, emakume bati bidera urten jakola gizon bat, eta esan eutson honek hari aldean eukozan diruak emoteko berari, bestelan, bertan hilgo ebal; emakumeak, harriturik, erantzun eutson ez eukozala hamabost erreal baino; baina gizon horrek ez eutson sinestu, eta besotik oratuta errekistau eban, eta, ikusirik ez eukola gehiago, bertan behera itxi eban bere diruokaz, eta ospa; emakumea lurrera jausi zan ondoez bat eginda. Hona etorri ete jaku Garaiko *Patakon* gazte hori Dimatik? Bildur izan behar.

Eguazten goizaldeko ordu bi eta erdietan erre zan Oromiñon etxe bat, Txosna deritxona, dana egin zan hauts berehala; erredizarik gehienak erre ziran, arto, gari, baba, eta irak be bai, abeltzariak ez zan erre. Hiru sendi bizi dira bertan. Neure tamala danori, batez be, Arruabarrena'tar Jon geure lagun eta abertzale zindoari, ba beroni eta bere ama eta arrebeari egin jake kalterik gehien; diru mordo bat erre jake, eta berau zaurituta dago leihotik salto eginda. Laster osatuko ahal da!

Lehengo aldi baten izan nintzan Bilbaora eta otu jatan *Centro Vasco*-ra joatea *garardaua* edaten, sartu nintzan gela nausira, eta han ebiltzan batzuk jokoan eta

1. *Euzkadi*, 1914-11-10.

2. *Euzkadi*, 1914-12-05.

besteak hizketan, baina ez geure elez, inorenez baino. Esan neutson neure lagunari: «Mutilak, esan leitekek *Centro Castellano*-n gagozala!». Kirikiño ez zan agiri, han egoten dala esaten dau baina, bestelan bizarrok ez dakit...^{*} Urten nintzan kalera eta han topau neban Jodra txilibitua³ sudur-zuloan sartuta jo eta jo; neuk esan neban neuretzat *Urniri Batxik* emondako txilibitua³ ete zan.

MAUMA (Iurreta)

^{*} Bizarkentzailea al zara? Bai ba, beti-beti egongo naitzue arrazkoa lez *Centro Vasco*-ren erdi-erdian. Erderaz dinozun hori egi hutsa baino ez da: zoritxarrez, euzkotar asko ta euskeldun asko eta abertzale asko, kastillanoekandik ezin leiz alderatu. Ekandu txar hori kendu beharra badago. Zelan? Geuk beti euskeraz eginaz. -*Kirikiño*.

[ZARATE'TAR PILIPAK LEHENENGOZ JAUPEA]⁴

Aspaldian makal samar ibili naz, ta horregaitik ez dot idatzi, baina gaur otu jat izpar bat edo bi bidaltzea.

JAUPARI BARRIA –Lotazilaren 27an esan eban lehenengoz jaupea Deun Mikel txadon nagusian geure lagun eta adiskide dan Zarate'tar Pilipak. Notin asko bildu zan. Hizkaldia egin eban bere anaia Domekak, esanaz maitetu behar doguzala Jaungoikoa, Euskelerrria eta euskerea. Danak ez eben pozik entzun, ba jaupa ostean esku-munera ez ziran joan zinegotzi edo kontzejalak. Zegaitik? Euskelerrria goratu ebalako.

EUSKEL IZENA –Igaro dan astian ugutzau eben ume bat, Arruabarrena'tar Piliparen eta Ibarra'tar Mirenen alabatxo jaiobarria, *Lore Begoña* izenak ipinirik. Aita-ama bitxiak izan ziran Ibarra'tar Paul eta beronen arreba Pulgentze. Zorionak asko.

JAIA –Hile honen 20an, Bakixa auzuneko zaindaria dan Deun Sebafteren egunean, jaupa izan zan 9,30etan, notin asko erdu zala; eguraldi txarra zan, baina horregaitik umore ona egoan. Hurrengo igandean be esan zan jaupea. Egun bietan esan ebazan Zarate'tar Pilipak. Erromeririk ez zan izan. Zegaitik uste dozue? Al-katearen txilibitukeriakaitik, berau dabil ba auzune guztietako jaiak galdu ezinik. Lege zahar zalea ez dau izan behar beronek eta.

MAUMA (Iurreta)

3. *Urni*, Isaac Urnieta, Durangoko berriemailea izan zen *Euzkadin*. 1914ko urriaren 25ean idazle abertzaleen batzarra egin zen Zornotzan. Bazkalostean, aho-korapilo joko bat egin zuten, eta *Urnik* irabazi zuen Juan Bautista Bilbao *Batxik* Ingalaterratik ekarritako txilibitu ederra.

4. *Euzkadi*, 1915-02-03.

[EUSKEREA BADABIL]⁵

Iurretako gure adiskide eta abertzale benetakoa dan Zarate'tar Julenek oraintsu etxe barria iragi dau herri hartan, eta etxeari Uralde euskel izen egokia ipini deutso, hango ibai Ibaizabal deritxonaren hurrean dagolako.

Uralde etxe horretan atondu dauz lantegiak txokolatea egiteko, tximist indarraz eragiten deutsela bere tramakulu guztiai. Oraintxe hasi da lanean, eta euskereari jarraiturik, euzkotar ona dan lez, iragarkiak egin dauz geure elez, eta hauxegaitik damogu toki honetan bere barri, euskera zaletasuna zabaldu daiten.

Hara iragarki hori zelan dagon:

«Zarate'tar Julenen
txokolate on-onak
Iurretako Uralden
bere lantegi tximist indardunetan eginak
Euzkadiko herri guztietan saltzen dira».

Honakoxe iragarkiak eta, euskeraz ipinteak askok uste dauen baino aurrerakada handiagoa damotso Aberriari. Bai, gizonak: umeen eta etxeen izenak euskeraz, eta bardin geure idazki eta iragarki guztiak be, eta ganera euskeraz hitz egin, eta euskeraz dana egin... Horixe da idazti edo liburu handiak egitea beste!

Geure zorion-agurra Zarate onari.

KIRIKIÑO

[OIZMENDI TONTORRERA ALDRA HANDIA]⁶

Datorren igandean joan behar dogu Oizmendi tontorrera egun alai bat igarotzen. Herri honetatik aldra handia joango garala uste dot, ba pozik gagoz danok egun hori etorri arte. Ea ba, mutilak, hankok zorroztu iganderako!

Durangoko aldreak gugaz bat egiteko, urten daiela bostetan, eta jarrai daiela aurrera bitxabaletik Oromiñoraino, eta bidean egingo gara bat, gero jaupa entzuteko danok Deun Marka basatxanoan sei eta erdietan.

(Sankristaua)... hasarre ei da biokaitik; hor ei dabil nor nazan jakin ezinik; baleki, buruko ule guztiak niri atara eta zeuri ipiniko ei leuskizuz. Ai ene!*

MAUMA (Iurreta)

* Zer gero? Ulebakoren bat nazala uste al dau *sankris* horrek? Datorrela hona gura dauenean, ardidun-sankris-taberneru hori, ta ikusiku zeinek zeini ulea hartu leion, baita be eupadea jaurtiten deutsot zeinek hobeto abestu «Kedro» ta «Intorrito» ta «Anus»..., gertu daukodaz

5. *Euzkadi*, 1915-04-14.

6. *Euzkadi*, 1915-05-20.

hiru txakur-txiki. Gizona bada, erantzun daiola eupada honeri, eta etorri behar badau, prakak ondo lotuta etorri daitela, txantxetan ez gabiltza-ta. Errekontre! -*Kirikiño*.

[DATORREN IGANDEAN HAUTESKUNDEAK, EZ LO EGON!]⁷

EGURALDIA—Zatarra dabil aspaldi honetan. Hemen gabiz estu eta larri geure arto ta irak etxeratu ezinik. Egun bat ona ikusi dagiguneko, hor goaz geure behi eta burdizarrok aurrean hartuta, mendiruntz bizkor. Kirikiño, ni bizi nazan lekuan bazengoz, esango zeunke Bilbaoko «Gran Via» dala, hainbeste zarraparragaz.

EZKONTZA—Igaro dan hilaren 30ean alkartu zan betiko geure lagun eta abertzalea dan Azategi'tar Gergori, Alberdi'tar Gillelme neskatila onagaz. Urte askotako zoriona opa deutsegu euren bizitza barrian, eta sendi eder bat emon deiela Jaunak beren eta Euzkadiren aintzarako.

HERIOTZA—Hile honen 4an hil zan Unzueta'tar Miren (goian bego), Onandia'tar Domekaren emaztea, eta geure lagun eta aberkide Anderren ama ona. Nire bihotzeko tamala beren sendi guztiari.

HAUTESKUNDEAK—Datorren igandean doguz hauteskundeak. Ia ba, mutilak, gogor egin behar dogu geure gurendeagaz urten gaitezana; ez lo egon, eta ahal dan guztia egin, eta ez jaramonik egin anei hamabiko prakagaz etorri arren.

MAUMA (Iurreta)

[HAN ZAN ORROEA TA ARRANOTSA!]⁸

Aspalditxuan eguraldi onak egiten izan deuskuz, ira-hondarrak etxeratu, gari eta ailorbak ereiteko. Pozik hartu doguz eguraldi horrek, baina hartu gaitu neguak edur, txingor, eta haize hotzakaz; horraitik ez gara ikaratuko, ganbarak ondo artoz beteta eta sukaldeak zezinez ondo horniduta daukoguz; honeek amaitu orduko, negua be amaituko da.

Hil honen 5ean egon ziran Orobion Alberdi'tar Augustinen jatetxean Abris-ket'tar Serapi, Bilbaon zinegotzi haututa dagona, eta beste bere adiskide batzuk, euretarik bi Oiz menditik behera jatsi ziran goizean, Urutxurrutik gora igonda. Honeek bai mutilak!

Bertan bazkaldu eta akeita hartu ondoren, euzko-abesti ederrak entzun eragin euskuezan, pozez beterik itxi ginduezala han gengoan guztiok. Sarri ibili behar leukie baserrietatik horretara.

Hile honen 7an herri honetako basozainak 52 ahuntz harrapau ebazan mendian, eta etxe baten sartu ebazan, eske datorrenari laurleko bi ordaindu eragiteko ahuntz

7. *Euzkadi*, 1915-11-09.

8. *Euzkadi*, 1915-12-21.

bakotxagaitik; baina baten batzuk lo ez ziran egon, gabeen leihotik sartu ziran, atea edegi eben, eta han zan orroea ta arranotsa! Agur ahuntzok, eta ehundaka laurlekook! Honeek maumarrok!...

Euskel-izparringi barrira uste dot harpidetu izango dirala herri honetatik be baten batzuk. Egin ez zarienok ez itxi geroko, zenbat eta lehenago hobe da-ta.

TXORI-EDER (Iurreta)

[KUKUA ETORRIKO DA, ETA EZ DAU EUKO NON IBILI]⁹

Izparringi honetatik jakin gendun geure idazlari lagun «Batxi» itsasoan galdu zala. Samintasun handia hartu gendun. Orain ez daukagu besterik otoi egin bere gogoaren alde, eta bere emazte ta umetxuui lagundu bakotxak ahal dogun lez.

Hemen inguruetako mendi eta basoetan ez da besterik keia eta aizkora-zaratea baino; danak dabilz ikazginan. Ingelesak ekarten itxi ez arren, egingo dabe hemen nahikoa. Orain ez dau geratu behar zugatz bat zutunik. Udabarrian kukua etorriko da, eta ez dau euko non ibili.

Hile honen 20an ospatu dira Bakijano auzoan Deun Seasteren jaiak. Goizeko 9etan jaupa izan zan; honen ondoren auresku eder bat egin eben Altzibar'tar Koldobikak eta Azula'tar Kepa Mirenak. Arratsaldean ederto jolastu zan jentea. Hurrengo igandean be erromeri ederra egin zan notin asko bildurik Durango, Zornotza ta Ibarruritik. Iluntzian amaitu zan bakez; eguraldi ederra egin euskun.

Harainegun hil zan geure adiskide Zarate'tar Domeka jaupariaren ama ona. Bere sendi guztiei laguntzen deutsegu euren atsekabe honetan. Goian bego.

Barriketan dihardue hemen batzuk alkateak aske (libre) agindu dauela hauspo-soinua eta abar jotzea eta dantza nahastua egitea herri honetan nozgura, baina jakin dot hemengo tentel batzuk asmauriko gauzak dirala.

Bai ba ezin dabe arterik hartu aurtengo urtean, eta laster dira Doixterrera gudara, hau irabazita Jaime ekarteko honuntz Askorra menditik. Han ei dauke behinola jan ezinik itxiriko banketea, txakurren batek jaten ez badau!

MAUMA (Iurreta)

[KUKUAREN ABESTIRIK EZ DOT ENTZUN]¹⁰

Aspaldian eguraldi zatarrak egiten dauz, batean euki beroa, bestean txingor eta edurra; honan jarraitzen badau, galdu behar dabe urtengo goiz-igaliok.

9. *Euzkadi*, 1916-02-01.

10. *Euzkadi*, 1916-04-11.

Herri honetan hamarreko aldra bat batu da «Euskel Laguntzarako»,¹¹ Onaindia'tar Ander buru dala. Hor Arriandiaga aldian be uste dogu beste aldra bat batu zeinkiala; ea ba, mutilak, ez egon beti lo, egin apur bat euskerearen alde.

Herri honetako Udalak bitxabalean egon diran tximistargi guztiak kendu ditu. Tamal handia hartu dogu, baina, entzun dodanez, beste gauza batzuk egiteko ustea daukala herriaren onerako. Tira, ba.

Oromiñoko auzunean imini dau ikastolea Zugaza-Artaza'tar Silbestere mais-treak. Baegoan beharra, ordu eta erdian joan behar izaten eben lehen ikastolara eta.

Ametzola basoan dago ikatza egiteko mukur-txondor bat, larogei burdi-ikatz atarako dituela dinoe. Laster da merkatu ointxe ikatz hori.

Kirikiño, kukuaren abestirik ez dot entzun; hemen nabil sakela txindiz beterik. Ikusi egin dot kukua, eta bera galanta, baina ez eban abestu.

MAUMA (Iurreta)

[DEUN KRISTOBAL JAIA ASKORRA MENDIAN]¹²

Hile honen 10ean ospatu dogu Deun Kristobal jaia Askorra mendian. Goizeko 8etan etorri zan letania txadon nagusitik bertoko basatxanora, eta berehala egon zan jaupa. Honen ostean auresku ederrak egin ebezan, batez be agureak euren hankok gora jasoten ebezan; gero herri honetako ezpatadantzariak guztizko edertoen dantzatu eben. Eguerdian bertan dagon landa guztia agiri zan notin aldratz beteta, etxetik eroandako bazkaria jaten gogorik onenagaz. Han zan hagin-hotsa!

Arratsaldean hor 3ak aldera hasi ziran etorten notin asko euren zapibilak eskuan, beste batzuk otzaretan, mendian gora, zantzo baten; bostak inguruan jan ebezan ekarritakoak. Ezpata-dantzariak dantzau eben barriro, eta hasi ziran aureskuok. Durangotik be aldra handi bat etorri zan, atzealdean kukua eta kuku-kumea aurretik ebezala, txistua ta «mamorraz». Mutilak, zer zoan ha! Guk geunkala umore ona, baina bai honeek be! Gauzarik onena berau da. Iluntzian amaitu zan, danok pozik eta bakez etxeraturik.

Herriko notinik gehienak han egon ziran, atso eta agure, zahar eta gazte, guztiok nahaste, baita Udala be geure endore Santakruz'tar Imanolegaz; bakarrik geratu ziran hiru edo lau sabeleko minaz, edo gerrikoaz, edo hor konpon! 172

MAUMA (Iurreta)

11. Bilboko Euzko Gaztediak, *Euzkadi* egunkariaren babespean, *Euzkel Laguntza* izeneko elkarteak sortu zuen 1916ko otsailaren 14an: partaide bakoitzari astero bost xentimo emateko konpromisoa eskatzen zitzaion euskararen aldeko ekintzetarako.

12. *Euzkadi*, 1916-07-22.

ZIRILO MARDARAS USAOLA bere gurasoekin. Mardaras'tar Kuiril, *Mauma*, lurretako berriemailea *Euzkadi* egunkarian. Durangon jaio zen 1893an, baina haren aita Oromiñora joan zen lanera eta bertan geratu ziren Maumarako bidean dagoen Makiñetxe baserrian argi-indargintza beharrean. 1917an Oromiñourrutigoikoko Florentina Aranzeta Leibarrekin ezkondu zen eta 11 seme-alaba izan zituzten.

[TEILATUKO ITOGINAK HARRIA LETXE]¹³

Beste urteetan lez, ospatu dira gure Deun Mikel jaiak.

Goizeko hamarretan hiru abadezko jaupa edo meza nagusia. Txonitza ederto egin eban euskera garbiz ta argiz Gastañatzatorre'tar Pilipak. Honen ostean txadon-aurreko zelaian ezpata-dantzariak. Arratsaldean bezperak eta errosarioa eta barriro ezpata-dantzariak. Azkenez, jolastu zan han zineko eran iluntzera arte.

Entzun dot Enbeitat'ar Kepak egin ebala osterat bat Deun Mikel biharamonean txadon honetara, eta harrituta gelditu zala aurreko zelaira begira, hango marku, ikurrin, trapu hori-gorriai. Ez da ikaratzekoa, Kepa, Teilatuko itoginak denporeaz harria zulatzen daben letxe, zulatu daikegu geuk be geure arerioa.

HAUTESKUNDEAK – Herri honetako baztertxu baten egin da hauteskundea. Hauteskunde hau izan da herri honek daukazan baso-mendiaren agintari bat ipinteko. Auzo bakotxak dauko bere agintaria, eta agintari barri hau behar izan da Oromiño deritxon auzotegian.

Andrak be euki dabe hautarkia (botua). Alargunak edo etxeko buru diranak eurok ibili dira aurrenengo aste-artean buruko grinai tiraka eta orpoak behea jotzen eurenagaz urten arte. Geutarrak goiti, hautarki batez. Honen poza!

EZKONTZAK – Gure abertzaleen artean bada ezkondu beharra. Joan dan hilaren hogeta zazpian alkartu dira betiko Berroyat'ar Julen Maiztegi'tar Gotzonegaz, eta Deun Mikel egunean Mardaras'tar Kuiril Arantzeta'tar Polendiñegaz. Baita hile honen hogeta zazpian alkartuko dira Larrañaga'tar Dunixi Urruti'tar Sorne neskatala bikainaz. Danok abertzaleak.

Poz-atsegingarritsua izan daitela zuen bizitza.

Kirikiñok ez dauko niretzat honelakorik? Ea zeuk topetan deustazun «astograziakoren bat» hor Mañari aldetik.

BAKIXA (Iurreta)

[EDO KIRIKIÑOGAZ HASARRATU EDO SAKRISTAUAK BILDURTU]¹⁴

Aspaldian isilik dagozanez hemengo idazleak, neuk hasi beharko dot idazten, behin baino ez bada be, Kirikiño.

—Igandean egin zan Oromiñoko etxe baten jai eder bat. Lehenengoz antzez-kizuna Durangotik etorri ziran gazte batzuk eginda. Ederto. Honen ondoren,

13. *Euzkadi*, 1917-10-15.

14. *Euzkadi*, 1921-04-13.

Durangoko eta hemengo batzuk ekin eutsien hitz-neurtuetan ederto baino hobeto. Notin asko heldu zan eurok ikustera, baita guraina barre egin be.

Hori mutilak! Holantxe erakutsi behar da abertzaletasuna baserrietan, bestelan, gu hemen lo gagoz.

—Durangoko Jel-batzokikoak jai eder bat gertuten dabilz Oromiñon egiteko; goizean mezea, haren ondoren ezpata-dantzariak, gero bazkal-ostean hizlariak, eta azkenez erromeri eder bat iluntzira arte.

Uste dot notin asko etorriko dala albo-herrietatik, batez be Zornotzatik, aspaldian geldi samar dagoz-ta. Tira, mutilak, hankak gogortu baino lehenago, zirt edo zart!

—Mauma be aspaldian isilik dago, zer jazo jako? Edo Kirikiñogaz hasarratu edo sakristauak bildurtu, bata edo bestea.*

PERU (Iurreta)

* Ez, nigaz ez da hasarratu. Neu ez naz behintzat inogaz be hasarre; oin neugaz inor bada horixe ez dakit. Eta sankristau hori nor dok ba? Sankristau itzelen bat daukozue hor Iurretan ala? Ondo litzakek jakitea badaezpadan.- *Kirikiño*.

[ZAHARRAK BERAK MINUTU BI KENDU]¹⁵

Lehengo igandean txokor-batzea egin eben Oromiñon gure adiskide eta abertzalea dan Balier'tar Joseba 28 urtedunak eta 17 urtedun gazte batek; honek zaharrak baino bost minutu arinago batu baietz otzarara ehun txokor, bata bestearen atzean ipinita metrotik metrora. Josebak emon ebazan berrogeta bost minutu eta hogeï segundo, eta gazteak berrogeta zazpi minutu eta hogeï segundo. Ez eban inok halakorik uste, baina zaharrak berak minutu bi kendu. Kirikiño, horrek bai, hankak baditu!

Geixorik arkitzen da Uribeganekoa'tar Domeka abertzale zindoa. Hainbat arinen osatzea opa deusogu.

Peru be niri zirrika hasi zan, baina laster isildu da. Ez dakit nor zarian, eta ez noa ezer esaten, baina ez uste Oromiñoko sankristauak bildurtzeko nagonik, ez horixe!

MAUMA (Iurreta)

15. *Euzkadi*, 1921-06-10.

[OROMIÑOKO AUZUNEAN IKASTOLA BARRI BAT EGITEN]¹⁶

EUP! IGANDEAN OIZERA –Datorren igandean joan behar dogu guztiok Oizera, bat bera be gelditu barik. Jai ederrak egingo dira mendi honetan: ezpata-dantzariak, aureskulariak, bertsolariak, txokor-batzea, arineketariak, eta abar. Baita bertako basatxanoan jaupa egongo da, jaupa abestua.

Ea ba mutilak, gertau iganderako, alperkeriak botata.

IZPAR BELTZA –Hilonen 16an hil zan Jaunaren besoetan Otxandategi'tar Pirmin (G. B.). Laguntzen deutsegu atsekabeen sendiko guztiei, batez be Joseba Mirena bere semeari, gure lagun eta abertzale ona danari.

IKASTOLA BARRIA –Oromiñoko auzunean dabiz ikastola barri bat egiten Aldundiak lagunduta. Ia amaituta dago eta guztiz da polita. Auzuneko biztanleak pozik dagoz, umetxuei zeozer erakusteko nora bialdu daukienean. Berau egiteko ahalegindu diranak izan dira herri honetako alkatea eta Uribarrena'tar Justa.¹⁷ Neure txaloak eurei.

MAUMA (Iurreta)

[LAUERLEKO BAT EMON BEHAR DANEAN MUSTURRAK ASTIN]¹⁸

ERANTZUNA –Peruk esan eban isilik dagozala hemengo idazleak. Isilik egon behar, kanpotik hi lakoak geure izparrak idazten hasi ezkerro. Ez hadi barriro gure arkondaran sartu, bestelan, Mauma eta Bakixa be hor jauzak eta.

GURE ASMOA –Batzoki bat idigiteko asmoa daukogu inondik laguntasunik aurkitzen badogu. Hemen askok esaten dabe ardanetxean *Gora Euzkadi!*, baina lauerleko bat emon behar danean musturrak astin.

Kirikiño, zer arraio egingo dozu holako gizonakaz? Norberak ahal dauena eginda, kitu.

TXORI-EDER (Iurreta)

[ZORITXARREKO GUDARITZEA]¹⁹

Zoritxarreko gudaritza dala-ta zortzi mutil eroan deuskuez herri honetatik. Apirkarako Durangon egin eben zozketan bati urten deutso hara joatea. Danai opa deutset arinen etortea osasunaz euren etxeetara.

16. *Euzkadi*, 1921-06-28.

17. Justo Uribarrena Erdoiza, *Lebron*, Iurretako alkatea izango zen 1926an anexioa gertatu zenean. Gerra ostean, Durangoko alkate izendatu zuten, eta Madriliko Gorteetako diputatu ere izango zen 1946an. 🖱️ 307

18. *Euzkadi*, 1921-10-26.

19. *Euzkadi*, 1921-11-27.

Apirkan gudan zaurituta etorri da etxera Bilbao'tar Toma geure adiskide eta abertzale zindoa. Ondo etorria.

Izparringian irakurrita jakin dogu Melillako geixotegian aurkitzen dala Etxa-niz'tar Maren. Aspaldian beronen izpar barik aurkitzen izan dira gurasoak. Asko poztuko ginake osatuta hainbat arinen etxera etortez.

Txori-Ederek idatzi eban batzoki bat ipini behar genduala, baina orain danak isilik dagoz. Ez ete da ezer egin behar ba?

MAUMA (Iurreta)

[IURRETAN URI-BURU-BATZARRA]²⁰

DEIA –Datorren igandean, hilaren 3an, Deun Mikel txadonan esango da meza bat, bederatzieta, gure maisu eta irakasle Sabinen gogo alde; eta dei egiten jake, izparringi honen bitartez abertzale guztiei, etorri daitezala egun horretan, hutsik egin baga.

URI-BURU-BATZAR BAT EZIN ETE LEI JARRI IURRETAN? –Ikusirik abertzaleak aspaldian gehituaz doazala gure herrian, nik uste dot ondo izango litzakela Uri-Buru-Batzarra jartea, hor hauteskunde egunetan buruz gain danok ibili barik, gauzak atondu ezinka, eta danok baturik leku baten oldoztu daigun nor jarri artezkari datorren igandean meza ostean.

EUSKERAZ TA ERDERAZ IZENA KIRIKIÑOREN ESKUETAN ERABAGIA –Hara Iurretan lehengo egunean jazorikoa. Gure lagun eta aberkide Gandiaga'tar Jagobak (Santiagok) eta bere emazte Arzoaga'tar Eskarne (Mercedesek) euki dabene umetxuari euskerazko izen polit bat jarri gura izan deutsoe, eta euren gogoa betetako, umearen aitabitxi izan behar ebanari ingi baten idatzita emon eutsoen izen hau: «Miren Garbiñe» albo batean eta «María Purificación» bestean, baldin abadeak ondo ulertzen ez baeban, jakin eian zer esan gura eban.

Abadearen aurrera umeagaz heldu ziranean, Aitabitxik emon eutson honi ingia, eta Aitabitxi gorra dan lez, ingia jaurti eban lurrera abade horrek, eta imini eutson erderazko izena umeari.

Umearen aita hau jakin ebanean joan zan abadeagana esaten bere umearen izena «Garbiñe» zala eta ez «Purificación», eta barriro ugutzau ezin leitekean lez, etxean «Garbiñe» deituko jakola; eta aitaori joan zan Epaikariagana eta jarri deutso euskerazko izena.

Ikusirik Santiagok eta bere emazteak egin dabene aberri aldeko beharra, Iurretan abertzaleak zorion-agurra egiten deutsie.

20. *Euzkadi*, 1922-12-01.

Geixorik –Halan dago aspalditxuan Larrañaga'tar Toma gure laguna. Hainbat arinen osatzea opa deutsogu.

BAKIXA (Iurreta)*

* «Artaziakaz kontu» dinostazu, baina apur bat sartu deutsudaz. Zegaitik? Zuk horreei egiten deusezun deia, erregu edo otoi egitea lez dalako hona etorri daitezcan gure izparringira, eta... horixe ez! Ez dogu joan gura inoren atzean. Etorri gura badabe eurenez betoz, eta gero geuk ikusiko dogu zer egingo dogun.- *Kirikiño*.

[«SAN ANTONIO URKIOLAKUA, BIGARREN ASKORREKUA...»]²¹

ANDONI DEUNA DALA-TA –Programa de festejos para los días de San Antonio deritxon ingi txorta bat hartu dot, irakurri be bai; baina kristinau usainik izperrik be ez deusat hartu, hori barriz *Andoni Deun*-aren egunak ospatuteko: Erromatarrak honangoxe egiten zituezan, arimakaz ahiztu eta gorputzari atseginak ugari emon.

ASKORRAN –Auzune honetan, Pedro Agirre buru dala, bederatziurruna San Antoniori egiten dabiz. Otoiaren hasieran esaten dabe:

«San Antonio Urkiolakua
Bigarren Askorrekua...».

Honeik berbok entzun orduan batzuri burura etorten jake Andoni Deuna Askorran egon ete zan, Urkiolatik Pedernalesera joan zanean. Ni horretan sartzen ez noa.

OROBION –Andoni Deunaren egunean goizeko zortziretan mezea egongo da, berbaldia Deun Andonitzaz bertako abadeak egingo dau.

IURRETAN –Jon Deun egunean Luistarren ikurrina onestuko da arratsaldeko lauretan, gero ezpata-dantzea eta egongo ei da... Bertsolariak be gura dituez, baina ezin zuzendu.

A. D. (Iurreta)

[JON DEUNAK]²²

Jai haundiren batzuk dagozala egun honetan eta, herria poz-pozik dago. Zer dagoan?

Zazpi t'erdietan, Maria Sortzez Garbiaren Luistar laguntzaileak jaunartzea; abesti politak ugari entzungo dira egitada deun honetan.

21. *Euzkadi*, 1928-06-13.

22. *Euzkadi*, 1928-06-23.

Hamarretan, meza nagusia.

Arratsaldean lauretan, Luistarren ikurrina onestuko da. Hitzaldiak egingo dabez Garrastazu'tar Domeka, ikurrin-opatzaileak, Unamuntzaga'k, eta G. E.-k.

Arimeari emon deusagu honeekaz atsegina eta bere kalte barik orain gorputzari.

Honeen ostean ezpatadantzariak eta bertsolariak, bata Uriarte'tar Estepan. Eta gero agureen aureskua, abestuaz:

Aite San Migel Iorretako
zeru altuko lorea,
agure zaharrak jantzan ikusi
ta hak eraiten jok barrea.

Txapliguak ugari izango dira, globoak be bai, eta han ikustekoak izango dira...

A. D. (Iurreta)

[IKURRINAREN ONESPENA DALA-ETA]²³

Bagilaren 24an txapligu ta kanpai-hotsean jagi ginan.

Eriontz-txortakaz eginda zubi batzuk ikusi genduzan zabal apaingarritzat. Leiho eta balkoetatik zapi ederrak dingilizka egozan. Honangoakaz bihotza berez alaituten da.

Baina poztu benetan herriko jentea egin ebana da: zazpi eta erdietan mutil gazte erreskada luzea jaunartzen ikustek. Holantxe zeuen sinesmena eta Jaungoikoagan daukozen maitetasuna erakutsi!

Hamarretan meza nagusia txonitzagaz.

Arratsaldeko hiruretan hasita erbesteko ikurrinak helduten hasi ziran: Zornotza, Zeanuri, Durango, Elorrio, eta abar.

Lauretan, Gure Jauna agirian dagoala, agurtza; honen ostean Maria Sortzez Garbiaren Luistar Laguntaldeen ikurrinaren onespena. (Ikurrin hau Garrastazu'tar D. jaunak emon dau. Ikurrin honek daukaz: «Maria Sortzez Garbiaren eta Luis Deunaren Laguntaldea» eta «Geure gaztetasuna poztuten dauan Jaungoikoagana helduko gara»).

Ikurrinaren onepen ostean ibildeuna ezpata-dantzariak ikurrinari eraginaz.

Gero, ezpata-dantzea, aureskua eta bertsolariak. Guztiok ederto!

23. *Euzkadi*, 1928-07-03.

Azkena emoteko, Garrastazu jaunak bertsolarien erdian urten eban eta txaloz josi eben.

Ohitura onai jarraitu!

A. D. (Iurreta)

[BADOAKIGU, URRUNEZ BILLARORA]²⁴

AGURRA –Gorostiaga'tar Eulogi apaiz prestua euki dogu orobiotarrok geure basatxano honetan; berak egin dau lan asko gugaitik, beti ahalegindurik behar diran gauzak atontzeko, basatxanoa apaindurik itxi dau, bertan behar izan diran gauzak zuzen doaz. Orain badoakigu, urrunez Billarora.

Hori dala-eta, tamal haundia hartzen dogu beronen joareaz, baina zoriondu egiten dogu, bere jakituri haundiagaz mailarik maila igoaz doalako.

«*Ni nau*» izenpetuta idazki asko jarri dauz izparringi honetan, baita beste izenorde batzukaz be.

Agur, ba, Eulogi, jarraitu hemendik bezala hortik be lanean, eta hartu betiko gure zorion agurra.

EZKONTZA –Eliz deiak badabiz, eta laster ezkontzen dira Jule Alberdi neskatila hemengoa Joseba Zuazorekin, Etxebarrietakoa.

ZUGATZAK –Arginzoniz'tar Andoniren zugaztoia edo tantaoidoia laster ei doa errematera, berau dago hemen Orobion bitxabalaren ondoan alde bietatik.

LANDARAK –Batean bestean bada zaratea eta landara sartzea. Jauregi jaunak hemendik hurrean diran basoetan, hainbat mila landara sartu dau, eta datorren urterako besteak itxi ei ditu, dana pinua.

Arginzoniz'tar Andoni jauna Muniketa deritxon aldean, gogor ohi da zuloak egiten, bere errentadore guriekin, eta zaratea dabil datorren urtean han eta *Zelaño* deritxon alderdian be pinuak sartzen dabezala.

DEUN MARKA –Orobio honetan daukagu basatxano bat, Deun Marka izen-duna; igande eta jai egunetan jaupa bi izaten dira, bertara bildurik gazte asko. Baina bertara dagon bideak ez dirudi eleiz bidea, baso bidea baino, eta izanik baserritar asko bide honetan ibiltzen diranak, baita beste asko be, berau ipintea behar-beharrekoa da, eta ardurea daukenak oldoztu daitezela.

BITXABAL LANAK –Bitxabal honetan harri zabaltzea dala-ta, baserritarren artean badabil atxurretea, eta janzkei onak jantzita batera bestera ibiltea. Lanak asko poztuten gaitu geixo baserritarrok!

24. *Euzkadi*, 1929-02-03.

ERREMATAK –Bizkaiko Aldundiak egin ebazan lehengo egunean, eta hartu ditu Izarzugaza'tar Kepak, Olabasoko harria hemengo bitxabalean ipintea aneurkina 9 laurlekoan bardindu gabea.

GAIXORIK –Urtebete igaroan gaixorik dago Etxeberria'tar Antoni, Olako gixona, baita Zugatzagoitiko Zizili anderea be, eta bertako Nikaxioren alaba bi be bai. Hainbat arinen osatu guztiok.

I. I.²⁵ (Orobiofik)

[AGUR ENBEITA, AGUR SAMUR BAT]²⁶

NAHASKALDIA –Lehengo egun baten toki honetan agurtau gendun lehen hemen apaiz egon zan Gorostiaga'tar Eulogio jauna, baita etorri ziran Txindurriren emaztea eta Isasmendi'tar Jon Kurutz bere emazteagaz, eta Tabiran agurtau neban Salaberria Modesto. Hemen izan da Gallastegi'tar Jose, eta Tabiratik igaro dira Berrizera Intxaurbe eta Ariño'tar Joseba Mirena apaiz jatorra, Kastillo-Elejabeitiko eleiz ikastetxeko artezkaria, eta bere osaba.

LEKAIME BERRIA –Berrizko Lekaime-etxean, lehenengoz lekaime jantzia atzo jarri deusie Ermuko alaba dan Salaberria Jertrudis, Salaberria Jagobaren alabari. Hori dala-ta lekaime etxe horretan igaro dan igandez gauza ederrak egin dira. Zorionak, bada, sendi eleizako honeri.

ARRANGIZKO BITXABALA –Lehengo egunean irakurri gendun *Euzkadi* gure izparringian zelan Aldundiak ontzat hartu dauen bitxabal hori egitea, eta errematera ataratzea. Ermuarrak jakingo dozue zelan azkenengo idazkian esaten neban laster ontzat Aldundiak hartuko ebala, eta halan urten dau.

*Prosupuesto*a, barriz, lehengo lanetan zabaldu zan beste txindi inguru, ontzat hartu dabe, eta orain Torreko deritxon etxe hori bota beharra, eta beste arazotxoren bat egongo da; honeek egin ezkeru, aurtan bitxabal hori amaitu leiteke.

Zuok, ermutarrok, asko behintzat, egingo ez dalakoan egon zarie, baina, hor ikusten danez, egingo da.

ARTO EREITEA –Baserritarrak, arto ereitea dala-ta, eguraldiak ez dauela laguntzen eta erein ezinda dagoz. Igaro dan azken egunetan lur arintxuak erein dira, baina lur gogorretan arorik ez. Itxaron egin behar.

25. «I. I.» Manuel Isasi-Isasmendi Marzana da. «Uretabarren» gaitzizena ere erabili zuen. Ermuan jaioa (1896-01-15), Oromiñoko basozaina zen, eta Mallabienan bizi. 1936ko gerraren denboran Trapagarango Zugaztietako baserri batean egon ziren ezkutatuta. Guda amaitu eta gero, taberna bat zabaldu zuen Kastrexanan. Urte batzuen ondoren, Ermura itzuli eta Zubiaurre kaleko Ezkérranekua taberna hartuko zuen.

26. *Euzkadi*, 1929-05-22.

PIPERRAK –Alderdi honetan etxe danetan eta asko ipinten da piperra, batez be piper haundia. Entzun dot etxe batzuek ipini dabezala sei mila, zortzi mila, baita hamar mila be, eta gero gurdian azokara eroaten. Hau da pipertzea!

ENBEITAREN ALDE –Orobio alderdi honetan gizon hau oso da ezaguna, sarri askotan hemen egon dalako, bai ibiltzen eta bai hitz-neurtuetan. Gogoratu-ko jaku orain urte bi, zelan oturuntza baten hitz-neurtu ederrak bota euskuzan, pozez gu ipinirik, hemendik eskerrak emoten bost hitz-neurtu jarri nituan; hara laugarrena:

Agur Enbeita, agur samur bat
bihotzez hartu egizu,
lagun guztiak halan dirauste
neuk be hareen bardintsu.
Eskerrak ere bialdutzea
egiten yat gogoratu.
Ez da gauzandik, badakit baina
ezin bestegaz pagatu.

Hitz-neurtu hori orduan jarri bazan, eta ezin pagatu bageuntson, orain gure Enbeita beharrizanean dago eta guk zor deutsogu, horregaitik, bada, harpidea zabaltzen dogu, eta emon txindia zeuen izenagaz *Euzkadin* jarteko, Timoteo Ma-kiñakoari edo Alberdiren jatetxean. Eskerrak, bada, laguntzaile guztioi aurrez.

I. I. (Orobiotik)

[AMAREN LEHENENGO HITZ IKASIAGAZ]²⁷

MAIZTEGI GOTZAINA –Panama laterrian orain lau urte gotzain atondu eta hil honen lehenengo egunean egin eban bere sarrera Iurreta bere jaioterrira Maiztegi Juan Jose gotzain agurgarriak, Amatzabe baserri-etxeko semeak. Hamalau urtegaz bere aita eta amaren ondotik aldendu zan lekaimetzako ustez, eta egin zituan hogeita hamaika urte urruti etxera etorri gabe, eta orain bost urte egon zan lehenengoz urten zala, eta bere jaiotetxean, eta bihurturik bigarrenez Panamara, orain lau urte atondu zan gotzain. Orain 50 urte ditu.

Iurreta bere herri honetara egin zan sarrerea bihotzak ikaratutekoa izan zan: Endore jauna aurrean zala, udalgizon guztiak agurtu eben, baita bere anai-arreba bik eta lehengusu askok be, hamarretan egin eban herrira bere sarrerea, eta berak esan eban ordu honetako jaupa, izanik berau edertasunez betea.

27. *Euzkadi*, 1929-09-12.

Jaupa hau erantzun eta atontzeko batu ziran lurretako seme jaupari guziak, izanik hamarren bat eta Valenciako katedraleko kanonigo dan Lauzirika jauna, herri honetako semea hau be; guztiokaz batera Maiztegi Gotzain agurgarriak esan eban hamarretako jaupa nagusia. Inoz ikusi ez dogun lez holako jauparik, herri guztiagaz batera ni be han izan nintzan.

Jaupa ederra benetan ikusi genduna, eta jaupa erdian bertako apaiz zaharrenak hitz egin eben Maiztegi gotzainari zorionak emoten, eta berehala gotzain agurgarri euskaldun hau, aldarara erdiratu zan, eta hitz egin eban, bere aitak eta amak irakatsitako elez, bai irakurle, euskeraz eta ederto egin be. Hogeita hamasei urte laterri aldetik igaro eta bere amaren lehenengo hitz ikasiagaz egin eban.

Hain izan ziran hitz gozo ederrak ze, asko ikusi nituan begi malkoetan negarraz eta ez zan gutxiagorako be.

Jaupa amaitu ondoren egin zan bere eskuari mosu egitea, eta, mutikotan aldendu zan arren, askogaz gogoratzen zan eta hitz guztia euskeraz egiten eban. Ondoren eleiz aurreko zelaian Durangoko eresbatzak jo eban bere omenez, izanik gehienak euzko ereserkiak, baita jarraieran bertako jantzariak gure hizkuntzaren barri egin eben, ederto dantzan eginda.

Arratsaldean Maiztegi gotzain agurgarriak bere senide eta ganerakoakaz igon eban bera jaio zan baserri-etxera, bertan lo eginaz.

Ganeko egun baten urteten dau Erromako Aita Deunak dei eginda, bere eta bere tokiko barri ematen.

Agur, ba, Maiztegi Juan Jose gotzain gurgarria; zure esana beteko dogu otoitz eginda zugaitik, eta zuk gugaitik, honetara guztiok Jaungoikoaren laguntasunagaz izan gaitez. Olantxe.

URETABARREN (Orobiotik)

[**ABERRIREN PITXADEA ETA ORIXEREN JOKEREA**]²⁸

IGANDEAN MAÑARIAN –Kirikiñoren (G. B.) oroimenez jaupa entzun gendun euskel idazleok igandean Mañarian hainbat lagun bertara heldurik.

Goizeko bederatzi t'erdietan urten gendun Durangotik bilbil haundi baten beterik, eta hamarretan jaupa nagusia esan eban lekaime karmelgo batek. Ondoren Kirikiño hobiralduratu zan lekuratu ginan guztiok *aitagurea* bihotzez esanik, eta, bere alargunari tamal agurrean lagundu ondoren, hamabietan atzeratu ginan Tabirara.

28. *Euzkadi*, 1930-05-25.

Hauxe da oraingoan Kirikiño haundiagaitik egin dan gauza txikia, eta neure aldetik egiten deutset euskel idazle guztiei, batez be *Gogorrari*,²⁹ eskari bat.

Izanik Ebarista jauna gure irakasle bakarra, haundia, sutsua, Euskerea azaldu, zaindu eta goraldu ebana, azken barik gure hizkuntzagatik lan egin ebana, eta hizkuntza honetan egiten dogun apurtxo hau berari zor deutsoguna, ezin leio egin berari edo bere izenez jai haundiago bat, guk asmau genezakena, danik haundiena izanda ere, ezin ordaindu genduke-eta, danak irabazita daukaz-eta?

Nik uste dot dei sutsu bat egin Euskalerrri guztira eta hurrengo urterako gertau leikeala egun ospetsu bat: jakina da gauza honeek egiteko txindia behar dala, eta hau, harpide bat zabaldu ezkerro, uste dot zeozertxu batu leikeala.

Hau da nire eskaria, eta ontzat badozue Uretabarren laguntzeko hemen do-zue.

DURANGON –Hona heldurik, pelotatokiratu ginan gehienak, eta eskuak berotzen hasi ginan. Han ezagutu genduzan pelotari gogorak, baina Gogorra be ez da makala!

Honetan ipini zan pelota-partidu bat honela: Orixek eta Aberrik Markiegiri eta Erbindurari «prailien dozenara». Han zan atzera, aurrera, eta horma-biak jo beharra! Aberriren *pitxadeak*³⁰ eta Orixeren jokereak txalo ederrak entzun zituen.

Azkenez honeek gelditu ziran hamaikan, baina *ni vencedores ni vencidos* esan lei, eta gero... gero bai jokatu zala partidu gogorra «Alzaga»-nean. Igaro dan zortzi urte honetan ez dot igaro hiru-lau ordu alaiagorik. Zeleta eta Altzeta sutsu horreek egin eben hitzaldi bana, zein hobeto egon zan ezin esan lei, biok sutsu agirian ipinirik jeltzaletasuna, txalotuak izan ziran. Ondoren jagi zan gure urretxindor gaixoa, aspaldi negu baltz bat lez isilik egon dana hitz neurtuak botatzen, eta bai bota be. Zer zan ha! Ezin esan lei berak zer esan eban be! Ederto baino be hobeto egon zan, eta oraintxe gogoratzen naz zelan jarri nituan hiru-lau hitz neurtu berari eta bat hauxe:

Entzun genduzan pozez beterik
zure hitz neurtu maminak,
oraindik ere gogorra zagoz,
bardinik gabe, jakina.

29. Gogorra, Gregorio Ruiz Ertzilla idazle eta ELAko sindikalista.

30. *Pitxada*: «En el juego de la pelota, ardid que consiste en preparar una gran brazada y dejar la pelota sin fuerza alguna. Pitxada bategaz irabazi eban azkenengo tantua» (Toribio Etxebarria, *Lexicón del euskera dialectal de Eibar: Arrate'rikuen izketia*, 1965).

Euskaldun bidez erakustez
emanik poz ta atsegina,
orduko txalo jotzeagaitik
oraindik eskutan det mina.

Bai benetan eskuak mindu han egon ginan guztioi, baina min gozoa, min pozkorra. Min honeek ba beti pozik, Enbeita, hartuko geunkez.

Gero gure olerkari Keparen seme batek be ederto egin eban, eta ea ba aita lakoa zuk urteten dozun!

Aurrerantz egin zan Euskal Idazleen batzarra. Lizardi jatorrak ederto azaldu zituan gauza guziak, baita erabagi batzuk hartu be.

Honetan «Gora ta gora Euzkadi» ereserkia abestu zan guztien artean, eta amaitu zan egun alaitsu hau.

Azkenez, zorionak egun alai hau antolatu dabenai, batez be, Gogorra jatorrari gauzak ondo gertu ditualako.

URETABARREN (Orobiotik)

[ANDRE MIREN EGUNA]³¹

Egun honetako jai ospetsuak iragarrita egozan uri honetan Lauzirika gotzain uri honetako seme agurgarria etorrela-ta.

Hamarretako jaupa nagusia gotzain agurgarri honek esan eban, baita txonitza egin be, eta gure euskera ederrean ganera.

Gauza askoren artean esan eban, bera bizi dan tokian ez dala euskerarik egiten, eta gaitz egiten jakola berari, baina Euskal Herria eta bere jaiotetxea maite dabezala, eta euskeraz hitz egin behar ebala; holan ba, euskeldun guztiok batasunez ikustea opa deuskula eta abar... Txonitza, goiz eta arratsalde bardin, euskeraz egin euskun.

*Ete*³² hasarre samar egon ei zan Markiña aldean erderaz egin ebala-ta, baina gu pozik gagoz euskera garbi-garbian egin deusku-ta.

Jai ospetsu hau haunditzeko etorri zan Mutrikutik eta bertako abesbatzak izugarrizko ederrez abestu ebazan arratsaldean abesti asko eta atseginez; guztiak euskeraz: *Goiko Mendijan, Agur Jauna, Mendigoxalen ereserkija* eta abar.

Oso txalotuak izan ziran abesti guztietan: Gotzain jauna be, poz-pozik egon zan, geu be asko poztu ginan, batez be, guztiak abertzaleak zirala jakitean. Eleiz atean, bere jaiotetxean eta abar, bere omenezko hitz guztiak euskeraz egon ziran.

31. *Euzkadi*, 1932-09-11.

32. *Ete*: Elixabete Aginaga, Markinako berriemailea.

Eskerrak, bada, geure gotzain agurgarriari, Lauzirika jaunari, herria goralduten etorri dalako, baita Mutrikuko abesbatza abertzaleari be; eta, azkenez, geure txauburu onari, bera izan dalako jai honen egilea gauzak ondo antolatu eta geure euskereari goraldien haundia emon deusdalako eta jai guztiak geure hizkuntzan egin dabezelako.

Badaki orain gure elezko gauzak zelako ederrak izaten diran, danon atsegingarriak, eta eskerrak, bada, barriz eta ahalegindu beti holantxe egiten, geure laguntza izango dau-eta.

JAYURI (Iurreta)

[EBRO ETXE AURREAN DAGOZAN HARRI-PAUSUEK]³³

DURANGOKO UDALETXEARI –Lehengo asteko idazkian esaten neban zerbait kanposantuko bideagaitik. Gaurkoan be esan behar deusuet *Ebro* etxe aurrean dagozan harri-pausuek edo, hobeto esateko, harri *estropazetakoak*aitik. Hemen dagoz harri honeek antxinetik norberen oinak sartzeko beste zuloak dabezala. Zegaitik atondu ez eurok? Bertatik egunean-egunean askok igaro behar izaten dabe, esnedunak dirala, langileak, umetxuak be ikastoletara, eta abar. Arriskupean gagozala edonok daki, ba hainbat dira bertan uretara jausi diranak eta ito be bai. Non ete dira eta zertarako lehenagoko hauteskunde edo elezino aurrean zubi barria egiteko batu ziran izenpe edo firmak? Ointxe bai izango litzakela era ona, batez bere herriko semeai lana emoteko, ba asko dira lan barik dagozanak. Zer deritxazu, alkate jauna?

JAUPA BARRIA –Datorren igandez Berpizkunde egunean esango dau, herri honetako Mikel Deunaren ertxadonan, goizeko 10etan, bere lehenengoko jaupa edo mezea bertoko seme dan Zamalloa'tar Iñakik. Bere guraso Zamalloa'tar Marka eta Zarate'tar Erramone, arreba ta beste sendi guztiai, danak abertzale zintzoak, bidaltzen deusiedaz aurretiaz neure zorionik beroenak. Eta zuri, Iñaki, Goikoak lagundu deizula uzkurtz edo erlijino-bidean gogor lantzeko.

*BELGUNTZAK*³⁴ –Herri honetako ertxadonan egin dira misinoak, bertara notintza haundia heldurik, Kaputxino aba bat artezkari dala. Guztizko ederrak eta igaltsuak izan dira, gero. Eta gure hizkuntza garbian.

33. *Euzkadi*, 1934-03-27.

34. *Belguntza*: 'misioa'.

JOAN-ETORRIAK –Zaragozatik etorri da, egun batzuk igarotera, gure lagun ostikolaria, Munitxa'tar Sebasten.³⁵

Baita be agurtu dogu Uriolabeitia'tar Miren Alazne Ermuko emakume liraina.

URONDO (Iurretan)

[**EREINDA DAGOZAN PATATAK ATARATEN EZ BADEUSKUEZ!**]³⁶

JAUPARI BARRIA –Deun Mikel eleizan eta bere herritarren aurrean emon eban Berpizkunde egunean lehenengoko jaupa edo mezea hemengo seme dan Zamalloa'tar Iñakik. Notintza ederra eleizaratu zan jaupari barriari lehenengoko *Dominus vobiscum* entzun gurarik. Eta abots zoliakin abestu be! Bere aita-ama bitxiak Etxezarraga'tar Luki eta bere emazte Zamalloa'tar Josebe izan ziran. Txonizlari, jaupari barriaren osabea, Zarate'tar Domeka, Zornotzako txauburu jauna. Honek argi eta garbi aitzen emon eban zelako eginbeharrak daukaguzan eleiztarrok jaupariakin, baita be eurak kristau guztiakin. Azkenez esan eban, zorionak emon ondoren bere loba Iñakiri, zelan gogoz landu behar eban gure Euzkadi eta bertako ohitura onak jaboten. Bertan, beste sendien artean ikusi gendun, bere geixo luzea igaro ondoren Zarate'tar Pilipa, Garaiko jaupari agurgarria. Lerro bitarte honetatik hartu, jaupari, guraso, aita-ama bitxiak, arreba eta beste sendi guztiak, neure zorionik beroenak.

LEHENENGOKO JAUNARTZEA –Hemengo ertxadonan izan zan, Nekaldi Barikuan, bertoko umetxuen jaunartzea, hainbat izanik. Euren artean Isasmendi'tar Irene, Fernandez'tar Illumine, Munitxa'tar Koldobika, Bilbao'tar Erramone, Erdoitza eta beste askoren izenik ez dakiguzanak. Gaztetxu guztioi, baita be gurasoi, nire zorionak.

AMESETAK –Aberri Eguna zala-ta ospe haundiagaz egin zan Gasteizen jai hau. Entzun dogu, herri honetako karlatar batek esan dauela-ta, eurak horrelako jai ospetsua egiten dabenean han ikusiko dirala 40 mila *requete* deritxonak, eta guztira 200 mila margarita-margaritoak batzartuko dirala. Nondik norakoak izango ete dira? Batek daki. A!, eta hegazkinak be asko etorriko dirala Estebantxu, Oriol eta Urraka Pastorri «usain gozoko» margarita txortak botateko. Hainbeste *coroplano* jatsi eta lurreratzen badira, ereinda dagozan patatak ataraten ez badeuskuez...

35. Sebastián Municha Uberuaga, Iurretan jaioa (1909-05-12). 17 urterekin hasi zen futboleant, *Mallabiena* taldean. 1928an Durangoko *Culturalak* fitxatu zuen, baina 1933an *Zaragozan* zebilen. Ekipoa 1936ko apirilean lehenengo dibisiara altxatu zuenetako bat izan zen. 186

36. *Euzkadi*, 1934-04-12.

Behintzat, bildurrez egoteko zorian iminten gaitue. Koitaduok, horreek bai dirala benetako ames gozoak! Ja... ja... ja...

JOAN-ETORRIAK –Egun batzuk bere sendiaren ondoan igarota, Azpeitira joan da Zuazo'tar Nikola irakaslea.

Gasteizera Zumarraga'tar Bedita eta Santanderrera Munitxa'tar Jone ikasle gazteak. Ondo ibili eta asko ikasi.

URONDO (Iurreta)

[HASARRE BE HASARRE DIRA]³⁷

HARPIDEA –Gure burukidearen aginduz zabaldua dago harpidea Durango-ko Batzokian, Larramendi'tar Andoni zanaren sendien alde. Uste dogu ez dala geratuko Iurretako abertzalerik bere emokunaz lagunduko ez dauenik. Txindia Batzokian hartzen da, baina horra joaten ez diranak emon leikioe bertako edozein batzarkideri, ba hil honen atzenean zarratzen da harpidea.

EZKON-DEIAK –Lehengo igandean hasi ziran Meabe'tar Kepa eta Errementeria'tar Pantzeskeren lehenengo deiak, baita be Beloki'tar Lander, Apatamonasterioko mutila, eta Retes'tar Esperenak.

Hartu, lau abertzale gazteok, aurretiaz neure zorionak.

IDI-INDARKETAK –Hasarre be hasarre dira hemengo gizonak indarketak itxi ez deusiezalako egiten. Noz eguna helduko, batak untze bat baietz, besteak hiru ezetz, behintzat zeresan ugari izan da hemen aste guztian. Ostera, andrak pozik ikusten dira jaurleriak erabagiori hartu ebalako, ba joko horrek basarrira drogea eta taberna-bidea baino ez dakarrela dinoe.

BIDEGINAN –Oraingoan esan leiteke gogoz hasi dirala Goiuri aldera bideginan. Aurtengo santikurutzak laster dira, baina datorren urtean ea belbilean joaten garean Goiurira jaiak ospatzera.

DURANGOKO AZURZURIRI –Lehengo asteko *Euzkon* idatzi duan idazki ederra irakurri najuan, baina hobe deritxagoko jatan arrain-toki ordez *sapaburu-toki* izena ipini baheuntso, egokiago jatorkolako.

Eta ez dok uste arrainak baino asko errezago jausiko litzakezala, esparbelpean txakolinetik, «trumoi-zaparrada» ostein, bidean zabuka datozenean, heuk di-noazanak? Erea daukoanean egik aprobea. Botaik esparbela. Zerbaist atrapauko dok-eta, buru haundidun «asto» bat bai gitxienean.

URONDO (Iurreta)

37. *Euzkadi*, 1934-04-29.

[ADOLFOREN TXAKURRARI EROAN BALEUTSOZ, HOBE]³⁸

JAUNTXUKERIAK—Beste urteetan legez, lehengo ohitura zaharrari jarraituaz, Orobio auzuneko txadonan eleizkizun haundiagaz ospatu zan Marka Deunaren hurrengo igandea. Iurreta etxadonako abeslari-talde bat joan zan hamarretako jaupa abestuten. Jaupa hau Perosirena izan zan. Eta ederto abestu be egin eben. Zorionak abeslariai!

Jaupa osterako auzune hartako abertzaleak asmoa hartu eben, dantzari aldra bat eroatea, bertako zahar eta gazte guztiak gure euskel dantza ederrak ikusi daginez, baina horretarako herriko endore edo alkate jauntxuaren baimena behar zan, eta hor egoan, ba, untzea! Kazike jauntxu horrek erantzun eutsen karlatarrak bialtzeko asmoa eukala. Orobioko gaztediak hau ikusi ebanean, Etxanoko endore jaunaren baimenagaz sartu eben bere herri barruan hamasei neurkinetako tantai haundi bat, bere txuntxurrean geure ikurrin ederrari haizeak ederto eragiten eutsala. Ikurrin honen azpian Ermuko dantzari azkarrak egin ebezan geure antxinako dantza eder eta txukunak. Halan, Orobioko sei karlatartxuok gelditu ziran ez karlatarren dantzaririk ez abertzaleenik ikusi barik, ba ordeaz herri-zain bi eta hiru txapel-okar bidaldu eutsezan *Adolfotxu* gureak,³⁹ bildurrik euki ez dagine. Eleiza ondoko batek buruari hatz gogor egin behar izan deutso, ba, hainbat jan-edan gertautu eukazan eta bertan danak gelditu jakozan. Bai, ba, abertzaleak iges egin eutsen eta karlatarrak joan ez. Alperrik galdu barik, *Adolforen* txakurrari eroan baleutsoz, hobe.

Aurrera, ba, Orobio eta Iurretar guztiak, ez bildurtu karlatarren zitalkeria-kaitik. Jarraitu hurrengo urteetan be geure asaben ohiturai eta Arana Goiri'tar Sabinekin irakatsi euskun bideari. Azkenez, hartu egizuez neure zorionik sutsuenak jai ederrori gertau dozuen guztiok, baina batez bere karlatarrak egindako zuloan, abertzaleen ikurrinagaz, tantaia sartu ebenai.

MATSORRI (Orobio)

[OROZKETA AUZOAN, HERIOTZA BAT]⁴⁰

Igaro dan jorrailaren 22an, Alberdi'tar Simone Jaungoikoaren besoetan hil zan (G. B.).

Hemen lurrean atsekabez itxi dauen sendiari, izan dauen atsekabe-aldian laguntzen deusagu. Simone izan zanaren gogoari, oster, otoi eginaz.

38. *Euzkadi*, 1934-05-09.

39. Adolfo Uribasterra Ibarrondo, Durangoko alkate karlista 1931n. 1937an, estatu-kolpearen ostean, tropa frankistak sartu zirenean, berriz ere izendatu zuten alkate Durangon.

40. *Euzkadi*, 1934-05-12.

Atsekabe hau era bitakoa izan da, ba.

Lehenengoa, Simone euren artetik beste ludira joateaz izan dauena. Bigarrena, barriz, hildakoaren gorpua hildegiratutean jazo zan lotsagarrikeriarena.

Ohiturea dan lez, auzoko lau gizonezko gorpua jaso eben, eta baserribide txarretatik Durangora sartu arte, sorbalda ganetan eroan be.

Durangon sartu ziranaz batera, lau karlatar gaztek urten eutsien, eta holantxe esan: hildakoa *margaritea* zala, bai, ta eurak *margaritoak* ziran ezker, handik hildegiraino egoan bidean, eurak eroan behar ebela.

Karlatar gazteen uzi (pretentziño) ganora bako honetatik, ezbaia sortu zan. Eta gurasoak semerik ez daben lez, eztabaida honetan aita sartu zan. Eta aitak, auzo-mutilekanutz zuzenduta, alabearen gorpua karlatar gazteai emon egiela agindu eutsen.

Beraz, bide txarretatik ibili behar zanean, auzo-mutilak be onak ziran. Durangoko kale lehenetatik ibili behar zanean, oster, ez; hemen *margaritoak* behar ziran... Karlatarren zuzentasuna ta maitasuna, hona hemen ederto argazkituta: basabide txarrak igaroteko, auzoko mutilak. Eta uri barruko kale leunak igaroteko aldia heldu zanean, Durangoko *margaritoak*.

Auzi honetan Simone izan zanaren aitak egin dauena ondo eginda ete dago?

Auzo-mutilak sorbalda-gane hilobirantz daroien alabearen gorpua, auzotarra kendu ta, «politikea» erakutsiaz, uriko karlatarra emotea bidezkoa ete da?

Aitak egin behar ebana beste hau zala uste dogu: bide onera heldu ziranean be, bide txarretatik ibili behar izan ebenai eroaten ixtea.

Margaritoak eroatea beharrekoa bazan, barriz, Orozketatik hasi ta hilobira heldu arteko bide guztian, *margarito* señoritoai eroanazotea.

Hau guztiau jazo eta gero, hurrengo hauteskundeetan Orozketako gazteak karlatarra laguntzen joango diranik ez dogu uste. Holako gauza bat egitea Simone zanaren aitak erakutsi eban zentzungetasuna baino haundiagoa izango litzake.

Urondori: Orozketa zure «juridiziñua» izanda, zelan ez zenduan «notizi» hau zure azkenengo idazkian argitu?

Holako gauzak garrantzi haundia dauken lez, izpar hau argitaltzen neu aurreratu naz, ba.

Zuek be baina, *Urondo*, aurrera egin, gure Euskel-Atalak guztion beharrizana dauko-eta. Agur.

SORKUNDE

[AUPA, MALLABIENA! AURRERA!]⁴¹

OSTIKOLARIAK—Gorpuzti-egunean, Pausta Deunaren zelaian, jokatu eben Durangoko txapelketan herri honetako *Mallabiena* deritxon aldrea Durangoko *Surtarraren* aurka. Eguraldi ona, be, bazan eta jokaldia ikustera lagun asko zelai aldera joan zan. Ez dot uste joan ziranak damu izango dabenik, ba jokalaria egin eben joko ederra, batez be *Mallabiena* taldekoak, gitxik egiten daben lakoa izan zalako. Ondo gertauta agertu ziran *Surtarrak*, ba eurei ez deusiela Iurretako baserritarrak irabaziko, eta atondu eben euren aldrea Durango, Elorrio, Zornotza eta ingalandar mutilakaz. Baina, halan da guzti be, alperrik. Gure herri mutilok ikusi ebenean bestearen gertakizun haundia, euren aldrea hobeto indartzeko ekarri eben joko horretan bizkorra dan Erandioko gazte bat, eta benetan bizkorra! Amaitu zanean jokaldia, *Mallabiena* agertzen zan tanto bigaz eta besteak bapezegaz. Gurenda honekin beste maila bat igoten dabe geutarrak. *Mallabiena* aldran jokatu ebenak honeek izan ziran: Ansoleaga, atezain; Unamunzaga eta Ayuela (erandiotarra) atzekaldean; Uribe, Unamunzaga eta Larrinaga, erdiko; Badiola, Barrutieta, Alberdi, Arrue eta Hermosilla, aurrelariak.

Datorren igandean *Gallo* deritxon eibartarren aurka jokatuko dabe. Aurrera mutilak! Ez bildurtu, aurkariak *Gallo* izena ekarri arren. Eurei erakutsi behar deutsezue zelan egin behar dan benetako «kukurrukua». Ea nok zoliago.

Aupa *Mallabiena*! Aurrera!

ABESLARIAK—Igazi dan igandean herri honetako abeslari talde bat joan zan Garaio (Araba) herritxura jaupari gazte baten beren lehenengo jaupea abestuten. Oso pozik bihurtu ziran gure abeslariak, egun ederra, Araba euzko-anaien artean, igaro ebela-eta.

ETORRI DIRANAK—Santanderretik Urberoaga'tar Anastase bere alaba lirainakin, Jone eta Margarite. Lizarralde'tar Bittor eta Mentxaka'tar Joseba Mirena, gudaritzatik. Gasteiztik Aldekoa'tar Josu jauparigeia. Danoi ondo etorria.

URONDO (Iurreta)

[ATXUTXIETAKO DEPOSITOTIK MONTUEKO ZUBIRA]⁴²

KOLDOBIKATARRAK—Igandean, bagilaren 24an, ospatu eben herri honetako koldobikatarrak euren Deun zaindariaren jaia. Goizean, hamarretan, eleizea polito apainduta zala, meza abestua izan zan herriko abeslariak abesturik Perosiren *Lehenengo Pontifikala*, Murgoitio'tar Kelmén artezkari dala. Zeu erduten zanean

41. *Euzkadi*, 1934-06-09.

42. *Euzkadi*, 1934-07-01.

bakotxean, Kermen, abestiak ozen eta ondo neurtuak entzuten doguz. Abots bakarra zoli-zoli abestu eban Larrinaga'tar Kepa'k, eta uste dot Gallanda tontorretik entzuteko bestean. Txonizlari, Durangoko seme dan Areitio Aba josulaguna izan zan, eta luzero Euzkaditik kanpora izanda egon arren, geure euskera garbian argitaldu eban Gonzaga'tar Koldobikak igaro eban bizitza.

ARTEZKARI BARRIAK –Meza ostean Batzar Orokorra euki eben Koldobikatarrak. Beste arazo batzuen artean, Artezkari Batza eben. Hara hemen aurretzerako izentau dabezan izen-abizenak: Lehendakari, Agirrezabal'tar Dunixi; bigarren lehendakari, Zamakona'tar Maren; idazkari, Zuazo'tar Erroman; bigarren idazkari, Uriarte'tar Pantzeska; txindizain, Etxebarria'tar Dunixi; eta ikurrinlaria, Unamunzaga'tar Domeka.

Zorionak batzorkideai eta gogoz jardun uzkurtza edo erlijinoaren alde.

HERRIKO AGINTARIA –Urte guztietan legez, aurten be heldu jaku udako siku-aldi edo ur-agorra, eta, egindako gauzeak bere burua argituten dauen legez, hemen be argitu dau berea. Hau da, Iurretako errekea Atxutxieta deritxon lekuan dagoan depositotik eta Montoeko zubira (bigarren depositora) bien bitartean ikusten dan zikinkeria eta botaten dauen usaina gure herria lotsatzeko eta osasunaren kalterako baino ez dala gogoratu behar dogu. Baina nora begira dagoz Junta de Sanidad-ekoak neurriak hartu barik? Beste urteetan helduten izan dira Egiatxu direttore dala txaide-garbitzaileakin (barrenderuakin) erein bat emoten, baina zer da? Ba, lehen baino usain handiagoa itxita badoiaz «parrapera». Zer egiten dabe, ba, Iurretako zinegotzi edo kontsejalak Durangoko Udaletxean honango gauzak argitu barik? Gauza honeek herrira ez dakarre kolera edo astonaparria baino beste pestekeririk, eta ondo izango da gehiago esaten ibili barik onetsiz gogoratzea.

NAHASKALDIA – Ikastaroa amaitu ondoren eta oporraldia gure artean igarotera etorri jaku Gasteiztik gure lagun dan Zumarraga'tar Bedita, irakaslegeia. Ondo etorria.

URONDO (Iurreta)